

KOORDINACINIAI IR DETERMINACINIAI KONSTITUCINIAI PRINCIPAI (2)

Doc. dr. Egidijus Kūris

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas
Gedimino pr. 36, 2600 Vilnius
Telefonas 62 40 33
Elektroninis paštas e.kuris@lrkt.lt
Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas
Didlaukio g. 47, 2057 Vilnius

*Pateikta 2001 m. gegužės 18 d.
Parengta spausdinti 2002 m. birželio 24 d.*

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto dekanas docentas dr. Juozas Žilys ir šio fakulteto Konstitucinės teisės katedros docentas dr. Egidijus Jarašiūnas

Straipsnio pabaiga. Pradžia 26(18) tome.

S a n t r a u k a

Šioje straipsnio dalyje atskirai aprašomi šie koordinaciniai konstituciniai principai: Konstitucijos viršenybė, Konstitucijos vientisumas ir teisinė valstybė, taip pat determinaciniai principai: demokratija ir suverenitetas, pilietinė visuomenė, valdžių padalijimas, pasaulietinė valstybė, valstybės socialinė orientacija. Analizuojamas šių principų įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje.

3. Determinaciniai principai

Determinacinių principų – daugiau nei koordinacinių. Dar kartą pažymėkime, kad koordinaciniai principai atlieka ir determinacinių principų funkciją. Taip pat iškart reikia pasakyti, kad vengdami pasikartojimo nebevardinsime tų determinacinių principų, kurie tiesiogiai išplaukia iš aptartų koordinacinių principų (pvz., žmogaus teisių primato, teisingumo (pripigimtinio teisingumo), teisės normų išankstinio pobūdžio, teisėjo ir teismų nepriklausomumo ir nešališkumo ir kt.). Čia bus aptariami tik kai kurie determinaciniai principai: (1) *demokratija ir suverenitetas*; (2) *pilietinė visuomenė*; (3) *valdžių padalijimas*; (4) *pasaulietinė valstybė*; (5) *valstybės socialinė orientacija*; (6) *valstybės geopolitinė orientacija*.

(1) *Demokratija ir suverenitetas*. Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinta, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, o Lietuvos Respublikos konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje – kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ yra Lietuvos Respublikos konstitucinė norma ir pamatinis valstybės principas. Net per daug nesigilinant į demokratijos idėjos raidą ir į įvairias (net ir šiandien kartais nesutaikomas) demokratijos sampratas [78] galima konstatuoti, kad demokratijos sąvoka gali būti ir yra vartojama dešimtimis prasmų. Dėl to aiškinantis, ką ji reiškia Lietuvos Respublikos konstitucinės santvarkos požiūriu, būtina atsižvelgti pirmiausia į visus demokratinis institutus, įtvirtintus Konstitucijoje: žmogaus teises ir jų primatą, laisvus ir periodiškus rinkimus, tiesioginės demokratijos įgyvendinimo galimybę (referendumas), atstovavimą ir valdžios atskaitomybę piliečiams. Tik taip traktuojant Konstitucijoje įtvirtintą demokratijos principą jis gali būti suprantamas ne tik kaip politinė idėja ar politologinė kate-

gorija, bet ir kaip *teisinis* įpareigojimas nenukrypti nuo demokratijos standartų.

Konstitucinis demokratijos principas neatsiejamas nuo Tautos suvereniteto principo, įtvirtinto nuostatose, kad suverenitetas – aukščiausioji valdžia – priklauso Tautai (2 str.), kad niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių (3 str. 1 d.), kad svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu (9 str. 1 d.), kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus (4 str.), kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus (33 str.), taip pat įvairiose Konstitucijos nuostatose, reglamentuojančiose valstybės institucijų sudarymo tvarką ir veiklą, jų pusiausvyrą ir atskaitomybę piliečiams.

Konstituciniai suvereniteto ir demokratijos principai – tai dvi vienos monetos pusės: pagal Konstituciją suvereni Tauta (suprantama ne kaip etninė tauta, o kaip piliečių visuma, t. y. pilietinė tauta) tvarkosi demokratiškai (reikšdama savo valią tiesiogiai ar per atstovus), o demokratija yra nors ir ne savitikslis, bet būdas, kuriuo tik ir tegali būti užtikrintas realus, veiksmingas, ne deklaratyvus, bet faktinis Tautos suverenitetas – jos aukščiausioji valia (vidinis suverenitetas) ir Tautos sukurtos valstybės nepriklausomybė (išorinis suverenitetas).

Tai *pozityvusis* demokratijos ir suvereniteto principų santykio aspektas. Bet yra ir *negatyvusis*: atsiradus būtinybei užtikrinti Tautos suverenitetą kai kurios demokratinės teisės ir laisvės gali būti laikinai apribotos. Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją arba demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus. Pagal Konstitucijos 144 straipsnio 1 dalį, jeigu valstybėje iškyla grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, Seimas gali visoje valstybės teritorijoje ar jos dalyje įvesti nepaprastąją padėtį (iki šešių mėnesių). Įvedus karo ar nepaprastąją padėtį pagal Konstitucijos 145 straipsnį laikinai gali būti apribojamos Konstitucijoje įtvirtintos šios teisės ir laisvės – privataus gyvenimo neliečiamumas (22 str.), būsto neliečiamumas (24 str.), įsitikinimų ir informacijos laisvė (25 str.), kilnojimosi laisvė (32 str.), asociacijų laisvė (35 str.), susirinkimų laisvė (36 str.). Taigi laikini demokratijos apribojimai pagal Konstituciją galimi tuomet, kai iškyla grėsmė suverenitetui.

Interpretuojant demokratijos principą viso konstitucinio reguliavimo kontekste pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtinti demokratijos standartai determinuoja visą teisinį reguliavimą: viena vertus, teisės aktais negali būti nustatyta tokių institutų ir procedūrų, kurie pažeistų demokratijos standartus valstybės ar jos dalies mastu; kita vertus, institucijos, įkūninančios valstybės demokratiškumą, turi ir pačios tvarkytis demokratiškai. Šiuo požiūriu pažymėtina, kad konstitucinėje doktrinoje pabrėžiamas opozicijos Seime vaidmuo. Čia irgi galima įžvelgti tam tikrą tendenciją: nuo parlamentinės opozicijos „minimalių reikalavimų“ pažeidavimo [79] kryptama griežtesnių formuluočių link – jog įstatymo lygiu turi būti nustatytos opozicijos veiklos garantijos [80]. Taip, nors ir labai fragmentiškai, įtvirtinama *antimažoritarinė* demokratijos samprata ir drauge – *antimažoritarinė* pačios Konstitucijos paskirties samprata.

Doktrinoje yra ir bendras Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinto demokratijos principo apibūdinimas: „Pažymėtina, kad šiame Konstitucijos straipsnyje yra įtvirtinti pamatiniai Lietuvos valstybės principai: Lietuvos valstybė yra savarankiška, nepriklausoma valstybė; Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika; valstybės valdžia turi būti organizuota demokratiškai, šalyje turi būti demokratinis politinis režimas” [81]. Taip interpretuojant šią Konstitucijos nuostatą šiek tiek pristabdomi kartais argumentuoti, o kartais atvirai populistiniai tvirtinimai, esą vos ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas (pvz., nuosavybės neliečiamumo, valdžių pusiausvyros, teisingumo) yra ir konstitucinio demokratijos principo pažeidimas [82]. Tai leidžia teigti, kad nors demokratijos principas yra pamatinis, lemiantis visą valstybės, jos institucijų funkcionavimą, jų santykius su piliečiais, tačiau toli gražu ne „apibendrinantis” visas Konstitucijos nuostatas, taigi – ne koordinacinis, o determinacinis.

(2) *Pilietinė visuomenė*. Konstitucijos preambulėje deklaruotas Tautos siekis atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės jau ne kartą buvo minėtas – kaip ir tai, kad konstitucinėje doktrinoje pilietinės visuomenės siekis nėra atsiejamas nuo teisinės

valstybės bei teisingumo principų. Neatsiejamas jis taip pat ir nuo demokratijos principo [83]. Pilietinės visuomenės principas priskirtinas determinaciniams, o ne koordinaciniams dėl to, kad didelė dalis Konstitucijos nuostatų, ypač reglamentuojančių procedūrinius valdžios įgyvendinimo santykius, nėra tiesiogiai siejami su pilietinės visuomenės idėja.

Šio principo (kaip ir teisingumo principo) *teisinis* turinys nėra ir dar kurį laiką tikriausiai nebus visų vienodai suprantamas. Pilietinės visuomenės idėja siekia dar prigimtinės teisės mokyklos laikus. Tai visų pirma politinis idealas, apimantis dorybę ir visuomeniškumą [84]. Kaip teisinę kategoriją ją suponuoja jos neatsiejamumas nuo teisinės valstybės, pažymėtas ir Konstitucijos preambulėje. Tai reiškia, kad teisinį reguliavimą iš principo galima vertinti pagal tai, ar jis skatina pilietinės visuomenės raišką ir plėtrą, ar jai trukdo.

Apžvelgiant įvairias pilietinės visuomenės koncepcijas matyti, kad ir pilietinės visuomenės samprata istoriškai kito, ir šiuo metu nėra vienos, visiems vienodai priimtinos pilietinės visuomenės sampratos. Yra bent penkios *pilietinės visuomenės sampratos tradicijos*: (a) pilietinė visuomenė kildinama iš valstybės, paneigusios prigimtinę būklę, labai nestabilios, bet legitimios, o šis legitimumas kyla iš jos baugintų valdinių – tai pati valstybė ir jos įstatymai (J. Bodinas, T. Hobbesas, B. Spinoza); (b) pilietinė visuomenė suvokiama kaip į valstybę organizuota visuomenė, kaip politinis sutvarkymas, užtikrinantis saugumą viešosios teisės pagalba (S. Pufendorfas, J. Locke'as, I. Kantas, fiziokratai, A. Fergusonas, škotų švietėjai); (c) pilietinė visuomenė suvokiama kaip valstybės priešybė, kaip prigimtinės, ikivalstybinės būklės tąsa, o valstybė – kaip blogis; pilietinė visuomenė yra laisvės sąlyga: kuo daugiau tvarkosi pati visuomenė, tuo mažiau reikia kištis į jos reikalus valstybei (T. Paine'as, F. Bastiat); (d) pilietinė visuomenė traktuojama kaip istoriškai susiklosčiusi etinio gyvenimo sankloda, apimanti ūkį, socialinių interesų grupes bei institucijas, atsakingas už visuomenės gerovę ir teisinį administravimą, ji nepriešpriešinama valstybei, nes būtent valstybė organizuoja visuomenę į „organišką visumą“ (G. W. F. Hegelis); (e) pilietinė visuomenė suprantama kaip save organizuojanti ir nuo valstybės save teisiškai ginanti bendruomenė (J. S. Millis, A. de Tocqueville'is) [85].

Yra ir ne viena, bet dvi pilietinės visuomenės tradicijos: *opozicinė*, kai pilietinė visuomenė yra pagrindinė totalitarinės valstybės priešinkė ir jos dorovinė oponentė, ir *kooperacinė*, kai iškeliamas valstybės ir visuomenės bendradarbiavimas bei vaisingos jų tarpusavio sąveikos būtinybė ir svarba [86]. Suprantama, kad Lietuvai siekiant atkurti valstybingumą, vyravo opozicinė, o šiuo metu geidautina yra kooperacinė tradicija, žinoma, neatmetant opozicinės tradicijos kaip saugiklio, kad nebus paneigta antimajoritarinė demokratijos bei konstitucinės santvarkos prigimtis ir neįsivyras antidemokratinės, antinacionalinės tendencijos, kad valdžia valstybėje nebus uzurpuota. Būtent taip reikėtų traktuoti konstituciškai įtvirtinto pilietinės visuomenės siekio kryptingumą.

Šiuo požiūriu pilietinės visuomenės idėja (nors šis terminas ir nevartojamas) ryškiai atspindėta Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką, 8 straipsnio nuostatoje, kad valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimas smurtu laikomi antikonstituciniais veiksmais, yra neteisėti ir negalioja, taip pat 147 straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad nepaprastosios padėties ar karo padėties metu Konstitucija negali būti taisoma. Taigi pilietinė visuomenė, kaip konstitucinis prin

cipas, susijusi ne tik su teisinės valstybės, bet ir su Konstitucijos viršenybės bei demokratijos ir suvereniteto principais.

Kartais rašoma, esą pilietinės visuomenės idėja dėl to, kad ji tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijos preambulėje, nėra lyginamosios, loginės ar semantinės analizės objektas [87]. Vargu ar tokiam tvirtinimui yra pagrindo. Iš tikrųjų platesnės konstitucinės doktrinos, interpretuojančios pilietinės visuomenės konstitucinę sampratą, kol kas nėra. Iš fragmentiškai pateikiamų pilietinės visuomenės charakteristikų (atskirų aspektų) paminėtina: pilietinėje visuomenėje įtvirtinama humanistinė teisinė tvarka [88]; joje derinamas visuomenės solidarumas ir asmeninė atsakomybė už savo likimą [89]; pilietinė visuomenė remiasi ideologiniu, kultūriniu ir politiniu pliuralizmu – jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui, o valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu ir neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą [90]; pilietinėje visuomenėje turi būti užtikrinama vieša demokratinė aukščiausiųjų pareigūnų veiklos kontrolė ir kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas vadovaujantis įstatymu ir teise [91]. Tai kol kas beveik ir viskas.

Vis dėlto pilietinės visuomenės, kaip konstitucinio principo, potencialas didžiulis: galima kelti hipotezes, kad teisės aktuose įtvirtinus, tarkime, diskriminaciją, būtų pagrindas konstatuoti ne tik jų prieštaravimą asmenų lygybės principui, bet ir tolerancijos reikalavimui – vienai iš pilietinės visuomenės elementų; teisės aktuose nustačius nepagrįstus asociacijų laisvės ribojimus būtų pagrindas kelti klausimą dėl galimo pilietinės visuomenės principo, suponuojančio ir piliečių socialinio ir politinio aktyvumo garantijas, pažeidimo. Tai, kad šis konstitucinis principas šiandien kol kas pri(si)menamas daugiau kaip lozungas, nereiškia, kad plėtojantis konstitucinei doktrinai padėtis nepasikeis.

(3) *Valdžių padalijimas*. Apie valdžių padalijimą, kaip konstitucinį principą, jau buvo rašyta, todėl tam tikri pasikartojimai, deja, neišvengiami.

Valdžių padalijimas – vienas labiausiai išplėtotų principų konstitucinėje doktrinoje. Kaip minėta, *valdžių padalijimo* sąvoka žymi horizontalų valdžių atribojimą, *valstybės valdžios* atskyrimą nuo *vietos savivaldos*. Konstituciškai įtvirtintas valdžių padalijimas savaime nereiškia, kad valstybės teritorijos administraciniam vienetai bus garantuota savivalda. Kai kurios valstybės, kuriose įgyvendinamas valdžių padalijimas, yra gana centralizuotos (pvz., Prancūzija), kitos yra decentralizuotos (gali būti netgi federacinės pagal valdžios geografinio sutvarkymo formą), tačiau valdžių padalijimas joms nebūdingas (pvz., Indijai, Australijai).

Valstybės valdžios pagal kelerius amžius gyvuojančią tradiciją skirstomos į įstatymų leidžiamąją (legislatyvinę), vykdomąją (egzekutyvinę) ir teisminę (jurisdikcinę). Lietuvoje įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina Seimas, vykdomąją – Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė (kiekvienas pagal savo kompetenciją), teisminę – Teismas.

Kaip minėta, valdžių padalijimas – išvestinis konstitucinis principas. Nepaisant jo „populiarumo“ konstitucinėje jurisprudencijoje, šis principas laikytinas determinaciniu, o ne koordinaciniu iš dalies dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių determinaciniu principu laikomas demokratijos principas, iš dalies dėl to, kad daug Konstitucijos nuostatų (ypač įtvirtinančių žmogaus teises bei jų garantijas) vienodai „neprieinamos“ jokiai valdžios šakai. Turi reikšmės ir ta aplinkybė, kad valdžių padalijimas, priešingai dažniems tvirtinimams, tiesiogiai nekyla nei iš teisinės valstybės, nei iš Konstitucijos viršenybės ar jos vientisumo. Kalbant abstrakčiai, konstitucija, kurioje neįtvirtintas valdžių padalijimas, vis tiek gali būti teisės sistemos hierarchijos viršūnėje, vientisa ir grindžiama teisės viešpatavimo idėja. Antai konstitucionalizmo tėvynė Didžioji Britanija nežino valdžių padalijimo (nors ir ten teisėjai, t. y. teisminės valdžios atstovai, yra nepriklausomi), tačiau konstitucija (ne dokumento, bet konstitucinio reguliavimo požiūriu) ir ten yra vientisa (nors nekodifikuota) ir neabejotinai grindžiama teisės viešpatavimu.

Trumpai prisiminkime, kas jau minėta (taip pat ir ankstesniame straipsnyje).

Valdžių padalijimo principas iš *pradžios* buvo išvestas iš Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė [92]. Jį siejant su kitomis Konstitucijos nuostatomis valdžių padalijimo principas įgavo ryškesnius kontūrus. Įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti at-

skirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu tarp jų turi būti pusiausvyra; kiekvienai valdžios institucijai yra nustatyta jos paskirtį atitinkanti kompetencija; institucijos kompetencijos konkretus turinys priklauso nuo tos valdžios vietos bendroje valdžių sistemoje ir jos santykio su kitomis valdžiomis, nuo tos institucijos vietos tarp kitų valdžios institucijų ir jos įgaliojimų santykio su kitų institucijų įgaliojimais; Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybinės valdžios institucijos įgaliojimus viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti, be to, tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu [93]. Pastaroji nuostata reiškia ir tai, kad *Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos*. Seimas neturi teisės pavesti, tarkime, Vyriausybei, realizuoti jo konstitucinę kompetenciją, pavyzdžiui, leisti įstatymus (37 str. 2 p.), skirti Respublikos Prezidento rinkimus (67 str. 3 p.), nustatyti valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus (67 str. 15 p.) ir pan.

Kildinti valdžių padalijimo principą tik iš Konstitucijos 5 straipsnio, juolab tik jo 1 dalies, būtų netikslu. Nuostatoje, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, įtvirtintos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, bet nieko nekalbama apie jų tarpusavio santykius. Todėl suprantama, kad valdžių padalijimo principas grindžiamas sisteminiu visos Konstitucijos, kaip vientiso akto, aiškinimu.

Pažymėtina, kad be Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės, Teismo yra ir daugiau Konstitucijoje numatytų (taip pat ir Konstitucijoje tiesiogiai nenumatytų) institucijų, turinčių valdingus įgalinimus. Tokios institucijos taip pat vadinamos *valdžios* institucijomis. Bet pagal Konstituciją jos nelaikytinos institucijomis, įgyvendinančiomis *valstybės* valdžią. Šis dalykas kaip nors turėtų būti paaiškintas, tačiau konstitucinė jurisprudencija šiuo klausimu kol kas tyli. Vadinasi, kol kas reikia tenkintis galimu *teoriniu* šios tikros ar tariamos neatitikties tarp trijų (ir tik trijų) valdžios šakų konstitucinės sampratos ir faktinės situacijos, kurią kuo puikiausiai atspindi įprasta žodžio *valdžia* (reiškiančio subjektą, turintį valdingus įgalinimus) vartoseną, paaiškinimu.

Galimas toks (toli gražu ne kategoriškas) paaiškinimas, pagal kurį valdžių padalijimą grindžianti valdžios šakų konstitucinė samprata ir įprasta žodžio *valdžia* vartoseną nėra suderinamos. Visos minėtos institucijos veikia valstybės (Lietuvos Respublikos) vardu: Seimas leidžia įstatymus (67 str. 2 p.), ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis (67 str. 16 p.), Respublikos Prezidentas atstovauja Lietuvos Valstybei (77 str. 2 d.), Vyriausybė užmezga diplomatinis santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis (94 str. 6 p.), teismai priima sprendimus (109 str. 4 p.). Žinoma, toli gražu ne visi šių institucijų įgaliojimai atliekami valstybės vardu, bet tai nekeičia reikalo esmės: svarbu, kad kai kurie *Konstitucijoje įtvirtinti* įgaliojimai atliekami valstybės vardu. Būtent tai leidžia šias institucijas vertinti kaip vykdančias *valstybės* valdžią Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje prasme. Reikia nurodyti ir štai ką: kai kurios kitos, 5 straipsnio 1 dalies nenurodytos institucijos, taip pat *gali* veikti valstybės vardu; pavyzdžiui, Lietuvos bankas „atstovauja Lietuvos valstybei užsienio valstybių centriniuose bankuose, tarptautiniuose bankuose ir kitose tarptautinėse finansinėse institucijose, taip pat tarpvalstybiniuose pasitarimuose (tarybose) pinigų, valiutos ir kredito politikos klausimais“ (Lietuvos banko įstatymo 5 str. 1 d.), tačiau pabrėžkime dar kartą: šie įgaliojimai nustatyti *ne Konstitucijoje*, o įstatyme! Tuo tarpu Konstitucijoje *jokiai kitai institucijai*, jokiai valdingus įgalinimus turinčiai valstybės įstaigai nenustatyta teisė veikti valstybės vardu – tik Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei bei Teismui. Galbūt šis paaiškinimas neįtikina, bet reikia turėti galvoje, kad akademinėje literatūroje šis klausimas *apskritai* nebuvo nagrinėtas. Išties jis pernelyg sudėtingas, kad būtų galima *a priori* numatyti, kokius paaiškinimus galėtų pateikti oficialioji konstitucinė doktrina, jeigu kurioje nors byloje tektų j tai atsakyti.

Vienas iš svarbiausių valdžių padalijimo bruožų, valdžių pusiausvyros užtikrinimo mechanizmų yra *stabdžių ir atsvarų sistema*. Valdžių padalijimas – ne savitiksliis, jis turi garantuoti, kad valdžia nebus sutelkta vienoje rankose, nebus pernelyg centralizuota, nes, kaip skelbia garsusis lordo Actono dėsnis, kiekviena valdžia veda į korupciją, o absoliuti valdžia veda į absoliučią korupciją. Taigi valdžių padalijimas – valdžių vienybės principo (kuris buvo būdingas tarybinei sistemai) antipodas. Kad valdžia nebūtų sutelkta vienoje rankose, visos

trys valdžios turi įgaliojimus viena kitos atžvilgiu.

Antai Respublikos Prezidentas teikia Seimui Ministro Pirmininko kandidatūrą (Konstitucijos 84 str. 8 p.), kuriai Seimas pritaria ar nepritaria (67 str. 6 p.), pritarus kandidatūrai, Respublikos Prezidentas skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį (84 str. 4 p.), bet nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai (92 str. 5 d.). Jei Seimas du kartus iš eilės nepritaria naujai sudarytos Vyriausybės programai, Vyriausybė privalo atsistatydinti (101 str. 3 d. 1 p.). Be to, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, priešingu atveju ji turi atsistatydinti (101 str. 2 d.). Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui, bet atsakingi Seimui bei Respublikos Prezidentui (96 str. 2 d.). Tačiau Respublikos Prezidentas ministrus (jam atsakingus!) skiria ir atleidžia ne savo iniciatyva, o Ministro Pirmininko teikimu (84 str. 9 p., 92 str. 2 d.). Tuo tarpu Seimas visų Seimo narių balsų dauguma slapto balsavimu gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku (101 str. 3 d. 2 p.). Bet Seimas tokiu atveju turi būti apdairus: jeigu jis pareiškia tiesioginį nepasitikėjimą Vyriausybe, ši gali siūlyti Respublikos Prezidentui paskelbti pirmalaikius Seimo rinkimus (58 str. 2 d. 2 p.). Apdairus turi būti ir Respublikos Prezidentas: naujai išrinktas Seimas 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma per 30 dienų nuo pirmosios posėdžio dienos gali paskelbti pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus (87 str. 1 d.). Ir t. t.

Stabdžiai ir atsvaros ypač būdingi aukštųjų pareigūnų skyrimo procesui. Antai Prezidentas teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, Aukščiausiojo Teismo teisėjus skiria Seimas (67 str. 10 p.), o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus Respublikos Prezidentas iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką (84 str. 11 p.). Respublikos Prezidentas teikia Seimui ir trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras (84 str. 12 p.), Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas (67 str. 10 p.), o paskyrus visus Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Konstitucinio Teismo pirmininko kandidatūrą (84 str. 12 p.). Respublikos Prezidentas taip pat teikia Seimui valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko kandidatūrą, gali teikti Seimui nepasitikėjimą jais (84 str. 13 p.). Taigi šiais atvejais „galutinis žodis“ priklauso Seimui. Kitais atvejais Respublikos Prezidentas ne teikia kandidatūras Seimui skirti, bet turi gauti Seimo pritarimą. Antai kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą jis skiria ir atleidžia Seimo pritarimu (84 str. 14 p.); Respublikos Prezidentas taip pat skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas (84 str. 11 p.). Dar kitais atvejais Seimo pritarimas skiriant į pareigas nereikalingas (tačiau reikalingas atleidžiant iš jų): Respublikos Prezidentas skiria apygardų ir apylinkių teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas, įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus (84 str. 11 p.). Tačiau ir šįkart yra atsvara: dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija (112 str. 5 p.). Konstitucinėje doktrinoje įtvirtinta, kad Konstitucijoje nurodyta teisėjų institucija „turi patarti Respublikos Prezidentui visais teisėjų skyrimo, jų profesinės karjeros, taip pat atleidimo iš pareigų klausimais. Šios institucijos patarimas sukelia teisinius padarinius: jei nėra šios institucijos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų“, tad ši institucija „ne tik padeda Respublikos Prezidentui formuoti teismus, bet ir yra atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą“ [94].

Tai tik keli Konstitucijoje nustatytų stabdžių ir atsvarų pavyzdžiai. Greta šio politinių valdžių aukščiausiųjų institucijų triumvirato – Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės – teisminė valdžia (vienintelė, formuojama remiantis ne politiniais, bet profesiniais kriterijais) atrodo šiek tiek kitaip. Tiesa, teismo sprendimai turi įstatymo galią, Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus paskelbti prieštaraujančiais Konstitucijai (ir dėl to negalimais taikyti) ir įstatymų leidžiamosios, ir vykdomosios valdžios aktus, o administraciniai teismai – įstatymu jiems nustatytą galią vykdomosios valdžios institucijų (išskyrus Vyriausybės) aktus pripažinti prieštaraujančiais įstatymams. Tačiau teisminė valdžia nedalyvauja formuojant kitas dvi valdžias. Nei teisminės valdžios institucijos nėra atskaitingos įstatymų leidžiamajai ar vykdomajai val-

džiai, nei kuri nors įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios institucija atskaitinga teisminei valdžiai. Stabdžių ir atsvarų sistema specifika dar ir tuo, kad teisminės valdžios autonomiškumas nuo politinių valdžios šakų užtikrinamas per teisėjų savivaldos mechanizmą, taip pat įtvirtinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą, garantuojant jų nešališkumą, nustatant teisėjams socialines ir materialines jų nepriklausomumo ir veiklos garantijas, kurios negali būti mažinamos [95]. Taip užtikrinamas ir teisminės valdžios visavertiškumas.

Reikia pažymėti, kad kasdienėje kalboje įprasti posakiai „pirmoji valdžia“ (žymintis įstatymų leidžiamąją valdžią), „antroji valdžia“ (žymintis vykdomąją valdžią) ir „trečioji valdžia“ (žymintis teisminę valdžią). *Tai daugiau negu neteisinga: Konstitucijos požiūriu visos valdžios yra lygios* ir turi būti pakankamai savarankiškos, tarp jų turi būti pusiausvyra. Akivaizdu, kad pusiausvyra būtų neįmanoma tarp „skirtingą svorį“ turinčių valdžios šakų.

Valdžių padalijimo principas, kaip determinacinis principas, diktuoja reguliavimo kryptį visai statutinei teisei. Jis turi ir didelę mokslinę reikšmę, nes jo įtvirtinimas arba neįtvirtinimas, taip pat valdžių padalijimo konkrečioje šalyje ypatumai leidžia valstybes priskirti tam tikram tipui pagal valdymo formą – parlamentinėms, prezidentinėms arba pusiau prezidentinėms valstybėms (respublikoms). Toks priskyrimas veikia yra politologinės, bet ne teisinės diskusijos objektas. Vis dėlto reikia paminėti, kad Konstitucinis Teismas viename iš nutarimų yra įvardijęs Lietuvą kaip parlamentinę respubliką, turinčią ir pusiau prezidentinės respublikos bruožų [96]. Šitokia formuluoatė iš esmės neužkerta kelio Lietuvos Respublikos valdymo formą klasifikuoti kaip pusiau prezidentinę, nors kai kuriais požiūriais ir skirtingą nuo „klasiškinio“ pusiau prezidentizmo, būdingo Prancūzijai [97]. Apskritai nepanašu, kad diskusijos, kokias valdymo formas priskirtina Lietuvos valstybė, greitai liausis.

(4) *Pasaulietinė valstybė*. Pasaulietinės valstybės principas įtvirtintas net keliose Konstitucijos nuostatose, tačiau laikytinas išvestiniu – sąvoka *pasaulietinė valstybė* Konstitucijoje nėra vartojama. Lietuvos Respublikos pasaulietiškumas kyla iš Konstitucijos sisteminio aiškinimo: iš Konstitucijos 26 straipsnyje įtvirtintos minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės, 22 straipsnyje įtvirtinto privataus gyvenimo neliečiamumo, 25 straipsnyje įtvirtintos įsitikinimų ir jų raiškos laisvės, konstitucinio asmenų lygybės principo, pilietinės visuomenės konstitucinio principo, iš Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies nuostatų, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės, ir kad jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos, kitų Konstitucijos nuostatų. Antai Konstitucijos 43 straipsnyje nustatyta, kad valstybė Lietuvoje pripažįsta tradicines bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai (1 d.); kad valstybės pripažintos bažnyčios bei kitos religinės organizacijos turi juridinio asmens teises (2 d.); kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai skelbia savo mokslą, atlieka savo apeigas, turi maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams rengti (3 d.); kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savus kanonus ir statutus (4 d.); kad bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu (5 d.); kad bažnyčių bei religinių organizacijų mokslo skelbimas, kita tikybinė veikla, taip pat maldos namai negali būti naudojami tam, kas prieštarauja Konstitucijai ir įstatymams (6 d.); kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos (7 d.).

Konstitucinis Teismas Lietuvos, kaip pasaulietinės valstybės, doktriną yra išplėtojęs 2000 m. birželio 13 d. nutarime [98]. Pagal šią doktriną valstybė turi būti *neutrali* įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą – taigi ir privalomą religinių pažiūrų sistemą. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė apskritai teisinio reguliavimo dalyku tampa tik tuo mastu, kuriuo žmogus veikdamas išreiškia savo mintis ar tikėjimą. Kol jis tik išpažįsta religiją arba tikėjimą, tai yra jo neliečiama privataus gyvenimo sritis. Tikėjimo laisvė – absoliuti žmogaus laisvė. Neginčijama yra ir žmogaus laisvė neatskleisti savo požiūrio į tikėjimo ar netikėjimo dalykus. Valstybė turi pareigą užtikrinti, kad niekas nesikėsintų į asmens dvasios dalykus – nevaržytų jo prigimtinės laisvės pasirinkti jam priimtina religiją ar nepasirinkti jokios, pakeisti pasirinktą religiją ar jos atsisakyti. Valstybė negali nustatyti privalomų reikalavimų, kad asmuo nurodytų savo tikėjimą, požiūrį į tikėjimo dalykus. Pagal Konstituciją žmogus yra laisvas pasirinkti tą religiją arba tikėjimą, kuris priimtinas pačiam pasirenkančiajam, jis kartu turi ir teisę nepasirinkti jokios religijos arba tikėjimo.

Valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą lemia konstitucinis *valstybės ir bažnyčios atskirumo principas* – pasak Konstitucinio Teismo, Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietškumo pamatas. Bažnyčios bei kitos religinės organizacijos nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybinės politikos, o valstybė nesikiša į bažnyčių bei kitų religinių organizacijų vidaus reikalus; pastarosios laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus (Konstitucijos 43 str. 4 d.). Tačiau valstybės neutralumas ir pasaulietškumas negali suteikti pagrindo diskriminuoti tikinčiuosius, varžyti jų teises ir laisves. Valstybės pasaulietškumas suponuoja ir valstybės nesikišimą į bažnyčių bei kitų religinių organizacijų vidaus gyvenimą.

Kaip minėta, Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Šios įstaigos privalo būti vienodai tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikybių žmonėms, taip pat netikintiesiems visuomenės nariams. Konstitucijos 40 straipsnio formuluotės „pasaulietinės“ bei „tėvų pageidavimu“ reiškia, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta mokymo valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose *pasaulietinio turinio prezumpcija*. Ugdyti vaikus, rūpintis jų religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus – visų tėvų konstitucinė teisė. Pagal Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalį valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose tėvų pageidavimu mokoma tikybos. Tai reiškia, kad tikybos mokoma *tik* tėvų pageidavimu (*pozityvaus deklaravimo principas*), kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos turi pareigą užtikrinti, kad, jei yra tėvų pageidavimas, tikybos jose būtų mokoma, kad tikybos mokymas turi būti organizuojamas taip, kad nebūtų paneigiamas valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietškumas.

Tai, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos yra pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, reiškia valstybės ir tikybos sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą, bet ne religijos ir tikėjimo nepripažinimą natūralia ir gerbtina visuomenės dalimi. Įstatymų leidėjas gali tam tikras religines organizacijas įvardyti kaip tradicines Lietuvoje. Bažnyčių bei kitų religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių – ypatingas jų valstybinio pripažinimo būdas. Tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas. Tačiau religijos tradiciškumas jokių būdu *nėra tapatintinas su jos valstybiškumu*.

(5) *Socialinė valstybės orientacija*. Socialinės valstybės orientacijos (ar kokia nors panaši) sąvoka Konstitucijoje nėra vartojama. Kaip konstitucinis principas, socialinė valstybės orientacija apibendrina valstybės socialinės politikos uždavinius, atspindimus konstitucinėse nuostatose, įtvirtinančiose socialinius valstybės įsipareigojimus, žmonių ekonomines ir socialines teises ir jų garantijas. Socialiai orientuota valstybė yra tokia, kuri siekia pagal išgales padėti spręsti socialines problemas, o ne tik atlieka „naktinio sargo funkciją“. Tai valstybė,

reguliuojanti ekonomiką, bet ne komanduojanči ūkiniams procesams ar juos administruojanti.

Lietuvos konstitucinės sistemos kontekste *socialiai orientuotos valstybės* sąvoka kur kas priimtinesnė už jau minėtą *socialinės valstybės* sąvoką dėl mažiausiai dviejų priežasčių: (1) valstybės socialinė orientacija remiasi į visuomenės *išgales*, ekonominės ir socialinės teisės yra ribotai *konstituciškai* garantuojamos, jos daugiausiai „aktyviai“ užtikrinamos tik tuo mastu, kuriuo įtvirtintos Konstitucijoje ir įstatymuose; (2) *socialinės valstybės* sąvokos išvengė ir Konstitucijos kūrėjai, veikiausiai siekdami nesukelti asociacijų su kai kurių kitų valstybių, dėl ekonominio išsivystymo pajėgių užtikrinti didesnes socialines garantijas (pvz., Vokietijos, Ispanijos), konstitucine frazeologija.

Taigi socialiai orientuota valstybė netapatintina su socialine, juolab su gerovės valstybe. Teisės požiūriu taip plačiai šią sąvoką vartoti, be abejojimo, būtų rizikinga: gerovės valstybės kategorija atspindi ne tik valstybės socialinę orientaciją, bet ir *faktišką* ekonominę bei socialinę situaciją, tuo tarpu konstitucinis valstybės socialinės orientacijos principas – pirmiausia *teisiškai įtvirtintą siekiamą*, tačiau tokią siekiamą, kurią realu įgyvendinti. Pažymėtina, kad net daugelio turtingų Vakarų valstybių konstitucinės justicijos institucijos vengia tokio plataus socialinės valstybės sąvokos interpretavimo, jos tapatinimo su gerovės valstybe. Pavyzdžiui, Vokietijos Konstitucinis Teismas valstybės socialinius įsipareigojimus traktuoja daugiau kaip siekius aktyviai spręsti socialines problemas, bet ne kaip teisinius pažadus jas išspręsti. Bet yra ir priešinga tendencija: antai Italijos Konstitucinis Teismas kai kurias socialines teises yra traktavęs kaip tiesiogiai taikomas teises [99].

Kiekvienoje valstybėje jos socialinės orientacijos samprata įvairuoja, turi tik tam kraštui būdingų ypatumų. Kai kuriose iš jų konstitucinės socialinės garantijos nustatytos ir (pabrėžkime) įgyvendinamos tokios plačios, kad iš tikrųjų leidžia šias valstybes vadinti socialinėmis valstybėmis. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta valstybės socialinė orientacija taip pat turi potencijos evoliucionuoti taip, kad valstybė kada nors ateityje būtų traktuojama kaip socialinė valstybė, tačiau tam būtina sąlyga – esminis, kokybinis ūkio pakilimas, leidžiantis plėtoti, įstatymuose vis plačiau įtvirtinti socialinių garantijų sistemą. Per anksti ėmus traktuoti mūsų valstybę kaip socialinę valstybę tik būtų sukompromituota socialinės valstybės idėja.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta nemažai socialinių ir ekonominių teisių ir su jomis susijusių principų: valstybinė šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės sauga ir globa (38 str. 2 d.), valstybinė šeimų, auginančių ir auklėjančių vaikus namuose, globa bei paramos joms teikimas (39 str. 1 d.), mokamos atostogos dirbančioms motinoms iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos (39 str. 2 d.), privalomas mokslas asmenims iki 16 metų (41 str. 1 d.), nemokamas mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose (41 str. 2 d.), visiems pagal kiekvieno sugebėjimus prieinamas aukštasis mokslas, kuris valstybinėse aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas gerai besimokantiems piliečiams (41 str. 3 d.), asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva (46 str. 1 d.), vartotojo interesų gynimas (46 str. 5 d.), teisė pasirinkti darbą bei verslą bei teisė turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju (48 str. 1 d.), dirbančiųjų teisė į poilsį ir laisvalaikį (49 str. 1 d.), profsąjungų kūrimosi laisvė ir savarankiškumas (50 str.), teisė streikuoti (51 str.), valstybės laiduojama piliečių teisė gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais (52 str.), teisė į nemokamą medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose (53 str. 1 d.) ir kt.

Beveik visos šios nuostatos formuluojamos nenurodant *specialių* garantijų (tokia specialia garantija, aišku, nelaikytina 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą, kad būtų apgintos pažeidžiamos konstitucinės teisės ar laisvės). Nesant numatytų specialių ekonominių garantijų minėtos teisės traktuotinos veikiau kaip valstybės „tikslo įsipareigojimai“. Reikšminga ir tai, kad kai kurios iš minėtų teisių pagal Konstituciją gali būti ribojamos arba įstatymais gali būti nustatoma jų įgyvendinimo tvarka. Teisės streikuoti „apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas“ (51 str. 2 d.). „Piliečiams teikiama nemokama medicinos pagalba valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“ taip pat nustato įstatymas (53 str. 1 d.). Parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus

namuose, teikiama „įstatymo nustatyta tvarka“ (39 str. 1 d.). Ir pan. Taigi įstatymų leidėjas šioje srityje turi gana plačią diskreciją: nustatydamas atitinkamą teisinį reguliavimą gali atsižvelgti į realias valstybės ekonomines bei finansines galimybes.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas pripažino neprieštaraujančia Konstitucijai Švietimo įstatymo nuostatą, kad ugdymas valstybinėse ir savivaldybių ikimokyklinėse įstaigose (išskyrus vaikų globos), taip pat papildomo ugdymo institucijose yra iš dalies apmokamas. Šiuo atveju buvo argumentuojama taip: „valstybė (jos institucijos) turi pareigą užtikrinti, kad visi asmenys iki 16 metų turėtų realias galimybes įgyti nemokamą išsilavinimą valstybinėse arba savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse ar aukštesniosiose mokyklose, kad mokymas šiose įstaigose būtų visiems vienodai prieinamas. Mokymas – sudedamoji ugdymo dalis. Ugdymas – labai įvairialypis procesas, kurį lemia įvairūs veiksniai: šeimos įtaka, pedagogų ir mokymo bei auklėjimo įstaigų veikla, visuomenės ir šeimos vertybės, visuomenėje vykstantys socialiniai, demografiniai, ekonominiai, politiniai, kultūriniai procesai, valstybės finansinės, organizacinės bei infrastruktūros galimybės ir kt. Ugdymo kryptingumą, kokybę ir įvairiapusiškumą privalo užtikrinti ne tik Konstitucijoje nurodytos valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos, bet ir tėvai (globėjai), turintys konstitucinę teisę rūpintis vaikų (globotinių) religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus bei konstitucinę pareigą juos auklėti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės išlaikyti. Realizuodami šias konstitucines teises ir pareigas, tėvai (globėjai) negali neprisiimti dalies vaikų ugdymo išlaidų“; „papildomas ugdymas pirmiausia sietinas ne su Konstitucijoje garantuojamu nemokamu bendruoju, profesiniu, aukštesniuoju išsilavinimu arba su kompetentingų valstybės ar savivaldybių institucijų, pačių valstybinių ir savivaldybių mokymo ar auklėjimo įstaigų parengtais ar aprobuotais (patvirtintais) mokymo planais (programomis), bet su pačių moksleivių (jų tėvų, globėjų) noru. Todėl pagrįsta yra nuostata, kad ugdymas papildomo ugdymo institucijose yra iš dalies mokamas. Šią ugdymo išlaidų dalį valstybė gali, tačiau ne privalo prisiimti. Kita vertus, ši nuostata nereiškia, kad valstybės ar savivaldybių institucijos, atsižvelgdamos į visuomenės (gyventojų) poreikius bei valstybės (savivaldybių) finansines ir organizacines galimybes, negali steigti ir išlaikyti, kitaip remti valstybinių (savivaldybių) papildomo ugdymo įstaigų“ [100].

Nepaisant santykinai gausios jurisprudencijos, skirtos socialiniams įstatymams, socialinės valstybės, kaip konstitucinio principo, doktrina yra labai fragmentiška. Iš bendrų teorinių teiginių paminėtina Konstitucinio Teismo nuostata, kad „socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją“, „padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų“, tačiau, kita vertus, „solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą“ [101]. Tačiau doktrinoje nevertinama ne tik socialinės valstybės, bet ir (valstybės) socialinės orientacijos sąvoka. Todėl pripažįstant konstitucinį valstybės socialinės orientacijos įtvirtinimą kaip neginčijamą faktą sunku vienareikšmiai teigti, kad socialinės valstybės principas tolygiai su kitais *jau* yra įtvirtintas. Tokią prielaidą (ir tai su didelėmis išlygomis) galima daryti tik atsižvelgiant į bendrą šios srities jurisprudencijos tendenciją socialinių teisių konstitucinį įtvirtinimą traktuoti kaip valstybės *konstitucinius įsipareigojimus* socialinėje srityje.

Analizuojant detaliau galima pastebėti, kad ir ši tendencija nėra neprieštaringa. Antai Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Aiškinant šią nuostatą doktrinoje pažymima, kad „asmens ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti. Ją įgyvendinant įvairiais atžvilgiais paliečiami visuomenės interesai, todėl valstybė reguliuoja ūkinę veiklą“, kad šioje nuostatoje „yra įtvirtintas konstitucinis principas, nubrėžiantis ūkinės veiklos reguliavimo kryptis, būdus, ribas. Tautos gerovę paprastai atspindi materialinių gėrybių vartojimas. Tačiau Konstitucijos sąvoka „bendra tautos gerovė“ neturėtų būti aiškinama atsižvelgiant tik į individo materialinių poreikių tenkinimą. Apie bendrą tautos gerovę galima spręsti pagal tautos socialinę raidą, žmogaus saviraiškos galimybes. Sąvokos „bendra tautos gerovė“ turinys kiekvienu konkrečiu atveju atskleidžiamas atsižvelgiant į ekonominius, socialinius bei kitus svarbius veiksnius“ [102]. Taigi linkstama taip interpretuoti bendros tautos gerovės sąvoką, kad ji *savaime nesuponuotų* valstybės pareigos laiduoti to, ko ji šiandien objektyviai nesugeba laiduoti – nustatyti ir

garantuoti racionalų, pagrįstą, ne fiktyvų pragyvenimo minimumą, užtikrinti kiekvienam žmogui normalias gyvenimo sąlygas, privalomą socialinį draudimą (nors tam tikroms gyventojų grupėms jis nustatytas įstatymu) ir t. t. Tai atsargi, apdairi pozicija, neįduodanti į rankas „teisinio ginklo“ populistiniams kritikams.

Kita vertus, doktrinoje nurodoma ir tai, kad „Konstitucijos 52 straipsnio norma, numatanti, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, invalidumo, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų nustatytais atvejais” reiškia, jog „socialinei pagalbai <...> pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas” [103]. Teigiama, kad šiomis Konstitucijos nuostatomis „išreiškiamas valstybės socialinis pobūdis, o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas”, bei kad tokia valstybės socialinių funkcijų samprata atitinka „Lietuvos valstybės konstitucinę tradiciją, kurios ištakos yra 1922 m. Konstitucijoje, numaćiusioje, kad valstybė tam tikrais įstatymais saugo dirbantįjį ligoje, senatvėje, įvykus nelaimingam atsitikimui ar trūkstant darbo” [104]. Pagaliau: „Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens laisvė rinktis darbą ar verslą. Tai viena iš būtinų sąlygų žmogaus, asmenybės gyvybiniais poreikiams tenkinti, deramai padėčiai visuomenėje užsitikrinti. Kita vertus, tokia konstitucinė kiekvieno žmogaus teisė suponuoja valstybės pareigą sudaryti atitinkamas teises, socialines, organizacines prielaidas šiai teisei įgyvendinti” [105]. Tai leidžia, tegul ir su didelėmis išlygomis, teigti, kad Konstitucijos nuostatų, reglamentuojančių ekonominius ir socialinius santykius, interpretavimas *kaip konstitucinio socialinės valstybės principo* lėtai skinasi kelią konstitucinėje doktrinoje.

(6) *Valstybės geopolitinė orientacija.* Konstitucinės doktrinos, plėtojančios Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principą, kol kas nėra. Ne politologiniame (tarptautinių santykių), o konstitucinės teisės kontekste apie jį nėra net plačiau rašyta. Tačiau pačioje Konstitucijoje Lietuvos geopolitinė orientacija kaip principas aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinta dviem aspektais – *negatyviuoju* ir *pozityviuoju*.

Negatyvusis: Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas” deklaruojamas ketinimas „puoselėti abipusiškai naudingus ryšius su kiekviena valstybe, anksčiau buvusia SSRS sudėtyje, tačiau niekada ir jokia pavidalu nesijungti į jokias buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas”. Veikla, kuria siekiama įtraukti Lietuvos valstybę į tokias sąjungas ar sandraugas, laikoma priešiška Lietuvos nepriklausomybei ir atsakomybė už ją nustatoma pagal įstatymus. Be to, šiame akte nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių, taip pat kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių. Chronologiškai šis Konstitucinis aktas aplenkė pačią Konstituciją (jos „pagrindinį” tekstą), tačiau teisinio turinio požiūriu pastaroji nuostata (dėl karinių bazių ir kariuomenės dalinių) sustiprina ir nurodytų valstybių atžvilgiu sukonkretina bendresnę Konstitucijos 137 straipsnio nuostatą, kad „Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti <...> užsienio valstybių karinių bazių”. Taigi *negatyviaja* prasme geopolitinės orientaci

jos principas nubėžia ribas, kurių Lietuvos valstybė, dalyvaudama globalinės ar regioninės tarptautinės integracijos procesuose, negali peržengti.

Pozityvusis geopolitinės orientacijos principo aspektas matyti iš Konstitucijos 47 straipsnio 2 dalies: „Savivaldybėms, kitiems nacionaliniams subjektams, taip pat tiems ūkinę veiklą Lietuvoje vykdančioms užsienio subjektams, kurie nustatyti konstitucinio įstatymo pagal Lietuvos Respublikos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus, gali būti leidžiama įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus, reikalingus jų tiesioginei veiklai skirtiems pastatams ir įrenginiams statyti bei eksploatuoti. Tokio sklypo įsigijimo nuosavybėn tvarką, sąlygas ir apribojimus nustato konstitucinis įstatymas“. Formuluoant „Lietuvos Respublikos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos“ prasmingą savaimę, net ir be minėtame Konstitucijos straipsnyje reglamentuojamų nuosavybės santykių konteksto; ji reiškia valstybės geopolitinės integracijos krypties nustatymą ir *aktyvios* veiklos šia linkme skatinimą. Dėl to ji laikytina labai svarbiu ir savarankišku konstituciniu principu. Nurodytame konstituciniame įstatyme (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstituciniame įstatyme) sukonkretinama, kokie užsienio subjektai pripažįstami atitinkančiais europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus: Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinka užsienio subjektai, kurie pagal kilmės požymius yra iš: 1) valstybių, priklausančių Europos Sąjungai, arba valstybių Europos sutarties dalyvių, įsteigusių asociaciją su Europos bendrijomis ir joms priklausančiomis šalimis narėmis; 2) valstybių, kurios šio įstatymo priėmimo momentu yra Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) arba Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos narės.

PASTABOS IR NUORODOS

78. Žr., pavyzdžiui, **Dahl R. A.** Demokratija ir jos kritikai / vertė A. Šliogeris. – Vilnius: Amžius, 1994; **Id.** Polyarchy: Participation and Opposition. – New Haven: Yale University Press, 1971; **Held D.** Models of Democracy. – Cambridge: Polity Press, 1987; **Svensson P.** Theories of Democracy: The Brno Lectures. – Aarhus: Department of Political Science, Aarhus University, 1995.
79. Plg.: „Parlamentui nustatant frakcijų formavimo tvarką turėtų būti atsižvelgiama į bendrą deputatų skaičių, reglamente (statute) įtvirtintą frakcijų teisių ir pareigų pobūdį, į būtinybę garantuoti visiems vienodas galimybes reikšti pažiūras ir politinius tikslus, į mažumos gynimo principą, parlamentinės opozicijos apsaugos minimalius reikalavimus. Be to, reikėtų žiūrėti, kad mažos politinės grupės neatsidurtų geresnėje padėtyje negu didelės grupės tais atvejais, kai formuojama parlamento vadovybė, sudaromi komitetai ir skiriami jų vadovai, skirstomos lėšos, įgyvendinamos kitos parlamento funkcijos“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto II dalies 5 skirsnio 25 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“) (Žin., 1993. Nr. 66–1260).
80. Plg.: „Parlamentinės opozicijos pripažinimas – būtinas pliuralistinės demokratijos elementas. Seimo statute turi būti nustatytos opozicijos veiklos garantijos“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 23 straipsnio, 38 straipsnio 2 dalies, 41 straipsnio 5 dalies, 152 straipsnio 5 dalies, 155 straipsnio 4 dalies, 156 straipsnio 5 dalies, 180 straipsnio, 208 straipsnio 4 bei 11 dalių ir 231 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“) (Žin., 2001. Nr. 10–295).
81. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“ (Žin., 2000. Nr. 17–419); žr. taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir

- Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui" (*Žin.*, 2000. Nr. 88–2724); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 2000. Nr. 105–3318); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 23 straipsnio, 38 straipsnio 2 dalies, 41 straipsnio 5 dalies, 152 straipsnio 5 dalies, 155 straipsnio 4 dalies, 156 straipsnio 5 dalies, 180 straipsnio, 208 straipsnio 4 bei 11 dalių ir 231 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 2001. Nr. 10–295).
82. *Plg.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai" (*Žin.*, 2000. Nr. 17–419).*
 83. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo 6 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 2000. Nr. 3–78).**
 84. **Šaulauskas M. P.** Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė // *M. P. Šaulauskas et al. Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998. – Vilnius: Garnelis, 2000.*
 85. **Keane J.** Democracy and Civil Society: On the Predicaments of European Socialism, the Prospects for Democracy, and the Problem of Controlling Social and Political Power. – *London & New York: Verso, 1988. P. 34–36. Taip pat žr.: Cohen J. L, Arato A.* Civil Society, Constitution and Legitimacy. – *Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2000; Id.* Civil Society and Political Theory. – *Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press, 1992; DeLue S. M.* Political Thinking, Political Theory, and Civil Society. – *Addison–Wesley Publishing Company, 1996; Seligman A. B.* The Idea of Civil Society. – *New York: Free Press, 1992.*
 86. **Šaulauskas M. P.** *Op. cit.*
 87. **Jovaišas K.** *Op. cit. P. 3.*
 88. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 1998. Nr. 109–3004).**
 89. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 1997. Nr. 23–546).**
 90. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 2000. Nr. 49–1424).**
 91. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 1999. Nr. 42–1345, Nr. 43).**
 92. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 1994. Nr. 7–116).**
 93. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 10 straipsnio septintosios dalies nuostatos, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 55 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 15 d. nutarimu Nr. 470 patvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ įgyvendinimo tvarkos dalinio pakeitimo“ 1.2 punkto nuostatos, 2.1 punkto ir jo 1, 2 bei 3 papunkčių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" (*Žin.*, 1995. Nr. 89–2007); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos**

teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų“ (Žin., 1995. Nr. 101–2264); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1997. Nr. 49–1173, Nr. 50); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ galiojimo sustabdymo laikinasis įstatymas atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją“ (Žin., 1997. Nr. 104–2645); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1998. Nr. 5–99); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 29 straipsnio pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. vasario 25 d. nutarimo „Dėl V. Nikitino atleidimo iš generalinio prokuroro pareigų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1998. Nr. 39–1044); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. birželio 1 d. nutarimo Nr. 647 „Dėl sutikimo vykdyti viešąjį pirkimą uždarą konkurso būdu ir lėšų skyrimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos vyriausybės įstatymo 8 straipsniui“ (Žin., 1999. Nr. 36–1094); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gegužės 22 d. nutarimo Nr. 620 „Dėl buvusių Statybos ir urbanistikos ministerijos, Europos reikalų ministerijos, Ryšių ir informatikos ministerijos ir jų institucijų reorganizavimo tvarkos bei terminų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 22 straipsnio 2 punktui, 29 straipsnio 2 daliai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 1 straipsniui ir Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymo 4 straipsniui“ (Žin., 1999. Nr. 50–1624); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1998 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 10 straipsnio 4 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 27 d. nutarimo Nr. 105 „Dėl Lietuvos standartizacijos departamento prie Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijos reorganizavimo“ 2 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 30 d. nutarimo Nr. 117 „Dėl Lietuvos zoologijos sodo steigėjo teisių perdavimo“ 2 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. kovo 30 d. nutarimo Nr. 366 „Dėl kai kurių Žemės ir miškų ūkio ministerijos funkcijų perdavimo Aplinkos apsaugos ministerijai ir Miškų ir saugomų teritorijų departamento prie Aplinkos apsaugos ministerijos įsteigimo“ 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1999. Nr. 61–2015); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 8 straipsnio 2 ir 4 dalių, 9 straipsnio 1 dalies 4 punkto ir 4 dalies, 22 straipsnio 1 punkto, 24 straipsnio 2 dalies 5 bei 11 punktų, 26 straipsnio 3 dalies 7 punkto, 31 straipsnio 2, 4 dalių ir 6 dalies 2 punkto, 37 straipsnio 4 dalies, 45 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1999. Nr. 101–2916); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1999. Nr. 109–3192); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 straipsnio 3 dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 829 „Dėl 1939–1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939–1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 daliai“ (Žin., 2000. Nr. 14–370); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių

- administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“ (Žin., 2000. Nr. 88–2724); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2000. Nr. 105–3318).
94. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1999. Nr. 109–3192).
 95. Plg.: **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą** „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1999. Nr. 109–3192); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d. sprendimą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo išaiškinimo“ (Žin., 2000. Nr. 4–100).
 96. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1998. Nr. 5–99).
 97. *Savo poziciją dėl Konstitucinio Teismo doktrinos esu išdėstęs: Kūris E.* Politinių klausimų jurisprudencija ir Konstitucinio Teismo obiter dicta: Lietuvos Respublikos Prezidento institucija pagal Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimą // *Politologija*. 1998. Nr. 1. *Apie Lietuvą kaip pusiauprezidentinę respubliką jau po nurodyto nutarimo žr.: Pugačiauskas V.* Pusiau prezidentinio institucinio modelio įtaka demokratijos stabilumui: Lietuvos ir Lenkijos lyginamoji analizė // *Politologija*. 1999. Nr. 3. *Priešingas nuomones žr.: Jarašiūnas E.* Valstybės valdžios institucijų santykių problemos konstitucinėje justicijoje: daktaro disertacija. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999; *Lukošaitis A.* Prezidentas Lietuvos politinėje sistemoje: vietos ir galių paieškos // *Politologija*. 1998. Nr. 2.
 98. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2000. Nr. 49–1424). Kai kurie doktrinos elementai taip pat yra Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Kėtvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1995. Nr. 9–199)
 99. **Baltutytė E.** Socialinės ekonominės teisės ir Konstitucija: Kai kurie lyginamieji aspektai // *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė*. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
 100. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2000. Nr. 49–1424).
 101. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1997. Nr. 23–546).
 102. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1999. Nr. 85–2548).
 103. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 3 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 48 straipsniui“ (Žin., 1997. Nr. 112–2849).
 104. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas** „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1997. Nr. 23–546).

sybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (Žin., 1997. Nr. 23–546).

105. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (Žin., 1999. Nr. 23–666).

Coordinating and Determining Constitutional Principles (2)

Assoc. Prof. Dr. Egidijus Kūris

*Constitutional Court of the Republic of Lithuania
Institute of International Relations and Political Science
Vilnius University*

SUMMARY

This is the second article of the two consequent ones dealing with the typology and the system of the constitutional principles. It deals with the grounds for the typology of the constitutional principles. It is shown that, according to the extent to which the constitutional principles orient the legal system they may be divided into coordinating and determining principles. The first orient not only the statutory law but, also, the Constitution itself and settle it into an integral act.

In the article, it is specifically dealt with three coordinating principles (the supremacy of the Constitution, the integrity of the Constitution, and the rule of law) and six determining principles (democracy and sovereignty, civil society, separation of powers, secular state, social orientation of the state, and geopolitical orientation of the state). The basis for analysis of the said principles is constitutional jurisprudence.

